

Sr. Lozan'e sevinerek
6.7.1982 Tunçer

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

SANAT TARİHİ YILLIĞI

XI

KUNSTHISTORISCHE FORSCHUNGEN

ORHAN CEZMİ TUNÇER

SİVAS I. İZZEDDİN KEYKÂVUS ŞİFAHANESİ ÜZERİNE
ÜÇ NOT

İstanbul 1982

Ayrı baskı — Sonderdruck

D.bas No = ab0498
Yer No = ab490

ÇEKÜL KÜTÜPHANESİ

DEMİRBAŞ NO. 010498

SINIFLAMA NO.

010490

BAĞIŞCI

GELİŞ TARİHİ

SİVAS I. İZZEDDİN KEYKÂVUS ŞİFAHANESİ ÜZERİNE ÜÇ NOT

Orhan Cezmi TUNÇER

Konya Alaeddin Camisi avlusunda, 2. Kılıç Arslan Kümbetinin batısında, kare oturtmalıklı sekizgen gövdeli yarım kalmış bir kümbet vardır. Kuzeyi ve doğusu 10.80, güneyi 10.82 ve batısı 10.99 m. gelen kare sayabileceğimiz oturtmalığın bugünkü avlu düzeyinden yukarıda kalan yüzleri, değişik ölçüdeki taşlarla, toplama mermerlerle ortalama 0.80 m. kadar yükselir ve silmesiz olarak biter. Her iki katın girişi kuzey yöndedir. Üst (mescid) kata sağlı-sollu merdivenlerle çıkılırken, bunların ekseninden dokuz basamakla da alt (cenazelik) kata inilir.

Üst katta, içerideki düşey profillerin ve dış yüzdeki zengereklerin birden kesilmesi, kümbetin daha yapılırken yarım kaldığını gösterir. Beden duvarlarında son sıranın üstünde yaptığımız araştırmada, eskiden duvarların daha yüksek olduğunu, sonradan bu düzeye kadar yıkıldığını gösteren herhangi bir dolgu veya harç izi görememiştik. Her iki katta da mezar veya sanduka izi bulunmaması kümbetin, henüz bunları yerleştirecek duruma gelmeden yarım bırakıldığını destekler durumdadır. Nedenini o günlerin kardeşler arasındaki iktidar kavgasında aramalıdır sanırız.

Alaeddin Camisi kuzey bahçe duvarındaki yazıtlardan iki tanesinin bu yarım kümbetle ilgili olduğunu görüyoruz. «Bu mescid ve temiz türbenin yapılmasını, sultanların galibi, din ve dünyanın azizi, sevgilisi, fetih babası Kılıçarslan oğlu şehit Keyhüsrev oğlu mü'minler beyinin yardımcısı olan Keykâvus, mütevellisi ve atabeyi Ayaz'a 616 yılında emretti¹.» şeklinde dilimize çevrilebilen yazıttan,

1 Oral, M. Zeki. «Konya'da Alaüddin Camisi ve Türbeleri». Yıllık Araştırmalar Dergisi I. 1956. A.Ü. İlahiyat Fak. T.T.K. Basımevi. 1957, Ankara, Sayfa 58-59.

Konya Alaeddin Camisinin hangi bölümünün ilk kesim olduğu konusunda

cami ve türbeye 1219 da başlandığı ve «Tanrı adıyla, selam onun elçisi üzerine olsun, bu tanrı evi-yani cami-sultanların en büyüğü Mes'ud oğlu Kılıçarslan oğlu kutlu şehit Keyhüsrev oğlu, din ve dünyanın yücesi, müminler beyinin yardımcısı, Keykubat'ın atabeyi ve caminin mütevellisi tanrının rahmetine muhtaç fakir kul olan Ayaz'ın eliyle 616 senesinde tamamlandı» olarak bugünkü dilimize çevrilebilen 2. yazıttan da 1220 yılında bitirildiğini öğreniyoruz. Avludaki iki kümbetten 2. Kılıçarslan'a ait olan 1190'larda yapıldığına göre, yazıtlarda bu yarım yapıdan söz edilmiş olmalıdır ve 1219' da başlanılmıştır. 2. yazıtta 1220 de Alaeddin günlerinde biten yapı sadece camidir. Böylece bu tarihte kümbetimiz bitirilmemiş demek oluyor.

1219-1236 yılları, Alaeddin Keykubat'ın saltanat günleridir. Kendisi gibi, kendisini izliyen 2. Keyhüsrev, 4. Rükneddin Kılıçarslan ve 3. Keyhüsrev de 2. Kılıçarslan kümbetinde gömülüdürler. Biz I. İzzeddin Keyâvus'un Atabey Ayaz'a kendisi için 1219 da bu kümbeti yaptırtmaya başladığı kanısındayız. Ancak yapı bitmeden ölünce yarım kaldı ve yerine geçen kardeşi Alaeddin Keykubat -2. yazıttan öğrendiğimiz gibi- sadece mescidi tamamlattı. I. İzzeddin Keykâvus, bilindiği gibi ince hastalığa tutulmuştu. Öldüğünde Sivas'ta yaptırdığı şifahaneye gömüldü. Yeni sultanın kardeşinin vasiyetini, Sivas Şifahanesi kümbet bölümünü inceledikten sonra ele alam.

Keykâvus Şifahanesi, Sivas'ın olduğu kadar Anadolumuzun da önemli yapıtlarından biridir. 1972-74 yıllarında yaptığımız araştırma kazısıyla, Sedat Çetintaş tarafından yapılan ufak bir kazı sonucu, Kayseri'deki Gevher Nesibe Şifahanesi gibi bunun da ikiz yapı olduğuna ait görüşü suya düşmüş ve yalnız şifahanedен oluşan, medresesi bulunmayan bir kitle olduğu açıklık kazanmıştı².

Şifahaneye, batı yöndeki tac kapıdan girilir. Plân, orta avluya açılan revak ve arkasındaki odalardan oluşmaktadır. Baş eyvan, gi-

Sayın Doçent Dr. Halûk Karamağaralı'nın eskiden beri bir çalışması vardır. Bu ara mevcut yazıtlarını da özenle incelemiştir. Keykâvus Şifahanesi ile Alaeddin Camisi avlusundaki yarım Kümbet için belli bir çalışma yaparken, aradaki bağlantının kurulmasına dikkatimi çekip uyarılmışlardı. Bu yardımlarından ötürü teşekkürlerimi sunarım.

2 Son kazıların ışığı altında Sivas Şifahanesi plânı - Orhan Cezmi Tunçer I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi. Tebliğler. 3. Cilt. İstanbul 1979. Sayfa: 911.

rişin karşısında doğu yöndedir. Kuzey eyvanı, kazıda bulduğumuz kanada geçidi sağlar. Avluda eksende güney yönde, eyvan gibi bir bölümün revak yüzü tuğla ve çini ile örülerek türbe oluşturulmuştur. Bu bölüm üstünde durmayı yararlı görüyoruz.

Türbe önünde revak ayakları diğerlerinden geniş tutularak (6.15 m.) avlu yüzünde eyvan görünümü sağlanmıştır. Sağ ve soldaki gibi burayı da beşik bir tonoz örter. Türbenin içi 5.86x6.68 m. dir. Güney duvarında, mihrabın sağ ve solunda bulunan iki pencerenin, yaptığımız araştırma sonucu sonradan açıldığı anlaşılmaktadır. Gerçekte şifahanenin bütün giriş katı pencereleri (alt pencereler) bu durumdadır.

Türbe bölümünün en kıymetli kesimlerinden biri kasnağıdır. Birçok yayınlarda sekizgen olarak gösterilirse de, aslında ongendir. Her yüzüne açılan dikdörtgen girintilere, teğet kemerli ikinci girintiler yerleştirilmiş olup ongen prizma külâh yenilenmiştir. İlk gereç tuğla idi.

Türbe bölümündeki sandukalar oldukça kıymetlidir. Hepsini delinmiş, bazı yerleri çökertilmiş ve define arayıcıları tarafından hırpalanmıştır. Görülen çini sandukalar göstermelik olup, aslında tuğladan yapılan ve üstleri beşik tonoz ile örtülen mezarlarda gömüldürler. Burada oldukça önemli bir noktayı bir kez daha vurgulamak gerekiyor. Şimdiye kadar, Selçuklu kümbetleri kesinlikle iki katlı olarak bilinirdi. Bunun da altında bir cenazelik katı olmalıydı. Oysa yerinde yaptığımız kazıda tek katlı olduğunu gördük. Kırılan çini sandukaların içine bakıldığında, derinliğinin ortalama 0.80 m. kadar olduğu görülür. Alt katı olsaydı bu derinliğe elvermezdi.

Şimdiyedek, türbe bölümünün iki katlı oluşuna ait önemli etken, revakta kapının sağında (batısında) döşemede bulunan deliktir. Burası bir rögar gibi 2.00 m. kadar derine inildikten sonra yataya dönüşerek güneye ilerler ve içeride sağda kapıya yakın ilk sandukanın altına erişir. İçini dikkatle boşaltığımızda, başka hiçbir yerle bağlantısı bulunmadığını gördük. Mezar boşluğundan batıya bakıldığında, türbeyi çevreleyen batı duvarının temeli altına inildiği görülür. Şifahanenin kuzey kanadında yaptığımız kazıda da temel duvarının çok derinlere inmediğini (3 taş sırası, 1.00 m.) görmüştük. Bu nedenle bir alt kat yerleştirilmesi olanağı yoktur. Burada bir ayrıntıyı daha belirtmeliyiz. Şifahanede tüm ara duvarlar

tuğla iken, yalnız türbe kesiminde baş eyvan gibi sağ ve sol duvarlar taştandır. Bu da görüşümüz için ileride bize yardımcı olacaktır.

Şimdi iki kardeşin, I. İzzeddin Keykâvus ile Alaeddin Keykubat'ın aralarındaki ilişkiye kısaca değinelim. Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev 1210'da Rumlarla yaptığı bir savaşta şehit edilmişti. Ülkenin ileri gelenleri toplanıp Sultanın 3 oğlundan (I. Alaeddin Keykubat, I. İzzeddin Keykavus ve Celâleddin Keyferidun) hangisini tahta oturtacaklarını görüşürken, Maraş Meliki Nusratüttin'in önerisi uygun görüldü. I. İzzeddin Keykâvus, Malatya'dan getirtilerek tahta oturtuldu. 3 gün sonra hil'atler verilmesine başlandı. Ünvanlar yenilendi, fermanlar yazıldı. Konya'ya, başkente hareket edilecekti ki, Melik I. Alaeddin Keykubat'ın Tokat'tan birliği ile yola çıktığı haberi geldi ve hemen önlemlere başlandı. Bu ara Alaeddin Ermenistan Tekfuru Lifon'a Kayseri'yi vereceğini bildirerek kuvvetleriyle onu da yanına almıştı. Kayseri kuşatıldı. Her iki kuvvet te yıpranıyor, ancak şehir düşmüyordu. Sonunda I. İzzeddin Keykâvus kanadı çözülmeye başladı. Çevresiyle, kentin kapısını gizlice açtırıp Konya'ya kaçmayı düşünüyordu. Sultana bağlılığı ile ünlü Kayseri Kadısı Celaleddin Kayser bir oyun düzenledi. Bir hediye ile Lifon'a giderek, Sultan adına kendisiyle dost kalınacağı, ülkesine dokunulmayacağı gibi yardım da yapılacağı bildirilerek kandırıldı. Sabah olduğunda Alaeddin Keykubat savaş alanında kendini yalnız buldu. Gizlice birliğini çeken Lifon, Develi yolunu tutmuştu bile. Melik, çaresiz birliği ile Ankara'ya çekildi. Rahatlayan I. İzzeddin Keykâvus Aksaray yoluyla Konya'ya yöneldi. Başkentte işleri yoluna koyduktan sonra, kardeşi ile arasındaki sorunu çözümlemek istiyordu. Ankara üzerine yürünerek bahara kadar kuşatma uzatıldı. Sonunda kardeşi ve çevresinin canına dokunulmayacağı sözü ile kaleye girildi. Alaeddin'i Minşar kalesine gönderip, teslim edildiğine dair oranın beyinden bilgi alınınca Konya'ya dönüldü.

I. İzzeddin Keykâvus'un bundan sonra Antalya'nın 2. kez ve Sinop Kalesinin alınması gibi başarılarını görüyoruz. Ertesi yıl Tarsus'a yüründü. Bu ara 1217'de Selçuklu hanedanından Erzincan Meliki Fahrettin Behramşah'ın kızı Selçuk Hatun ile evlenildi. Sonra Şam seferi başladı. Elbistan'a varılmıştı ki öncülerin bozgun haberi geldi. Sultan çok öfkelenmişti. Emirlerini boş bir eve tıkayarak, evi ateşe verdi. Bu vahşet Sultanın rüyalarına girdi. Verem etkisini

arttırdı. Hastalığında söylediği şu dörtlüğün türbesinin kapısına yazılmasını emretti.

Biz ki dünyayı terk edip göçtük,
Gönül derdi ektik, matemler biçtik,
Şimdiden sonra da nöbet sizdedir,
Biz sıramızı savdık ve geçtik.

Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1210-1219) ince ruhlu, duygulu bir kimse idi. Son olayın etkisi onu büsbütün bitirmiş, hastalığı oldukça ilerlemişti. Konya'da mescid ve türbenin yapılmasını emretti. Son günlerinde Sivas havasının kendisine yaramayacağı doktorlarınca belirtilmiş, Viranşehir'e (Doğanşehir) gidilmişti. 13 Kasım 1219 cuma günü (4 Şevval 616) orada hayata gözlerini yumdu. İleri gelenler toplanıp, tahta kimin oturtulacağını görüştüler. Kardeşleri Celâleddin Keyferidun Koyulhisar'da tutsak bulunuyordu. Vaktiyle, Malatya'nın Münşar Kalesine götürüp teslim ettiği Çaşniğir Seyfüddin, Alaeddin'i alıp geri getirmek görevini üslendi. Amacı eski anıları silip dostluk kurmaktı. Taşındığı Kizerprit Kalesine gidildi. Ölen kardeşi I. İzzeddin Keykâvus'un yüzüğü ve mendili ölüm belgesi olarak birlikte götürüldü. Sivas'a dönüldü. Kardeşinin ölüsü kendisine gösterilip tahta oturtuldu. 3 gün yas tutulduktan sonra bahşişler dağıtılarak Konya'ya doğru yola çıkıldı³.

İki kardeş arasındaki bu olayları, I. Alaeddin Keykubat unutmamış olacak ki, kardeşinin vasiyetinden ilkinin (caminin tamamlanmasını) yerine getirmiş olup, I. İzzeddin Keykâvus'un başlattığını sandığımız avludaki yarım kümbeti tamamlatmayıp, Sivas'taki şifahanesine gömdürmüştür. Öyleyse 1217 tarihli yapıda burasının eyvan olarak düzenlendiği, 1219 da önü kapatılarak türbe şekline sokulduğu kanısı öne geçiyor⁴. Burasının, simetriği olan kuzeydeki geçit eyvandan plân olarak bir ayrıcalığı yoktur. Türbe alanı 5.86x6.68 m. ölçüsünde olup ongen bir örtünün oturtulmasına kare kadar yakın değildir. Bu nedenle biz, burasının ilkin eyvan olarak yapıldığı-

3 İbni Bibi, Anadolu Selçukî Devleti Tarihi. Türkçeye çeviren. M. Nuri Gençosman. Notları ekleyen F.N. Uzluk. Ankara. Uzluk Basımevi 1941. Sayfa 46-88.

4 Gabriel, Albert, Monuments Turcs D'Anatolie II. Paris 1934 Sayfa 126-7.

na, sonradan önu tuğla duvarla kapatılarak türbe şekline sokulduğuna ait Gabriel'ce ileri sürülen görüşe katılıyoruz. Ne varki, ilk şekli ile bu alan, karşısındaki geçitli eyvan gibi beşik tonozla örtülü olmalıydı. Türbe görevini yüklenince üst örtü yıktırılarak bugünkü tuğla külâh (ongen pramit) yapıldı. Buradaki sırlı tuğla ve örgüler, türbe ön duvarındakilerle gereç ve uygulanış yönünden eş görünümde dirler. Eğer I. İzzeddin Keykâvus başından beri burayı kendisi için türbe olarak tasarlasaydı örtüsünden ötürü hem kare veya kareye çok yakın olarak plânlattır, hem de cenazelik katını hazırlatıp Konya'dakini emretmezdi. Ancak burada bir noktanın açıklık kazanması gerekmektedir. Sayın Sedat Çetintaş⁵ yayınında «Fakat Selçuk Sultanı İzzeddin Keykâvus, sağlık ve hayat aramak için hekim sözü dinliyerek gitmiş olduğu Viranşehir'de h. 617 - m. 1220 tarihinde ölmüştür. Cenazesini Sivas'a getiriyorlar, kardeşi ve halefi Sultan Alaeddin Keykubad merhumun vasiyeti gereğince muhterem nâşı darüşifadaki türbesine gömdürüyor» demektedir. Sultan hastalığının birden artması sonucu 1219 da başlattığı Konya'daki türbenin bitirilemeyeceğini anladığı için burada hemen bir türbe yeri hazırlanmasını emretmiş olabilir. Çünkü şifahane 1217 de bitirilmişken, Sultan henüz Elbistan seferine çıkmamıştı. Yani yapı böyle bir değişikliğe hazırды. Diğer taraftan hastalığının artması etkisiyle söylediği dörtlüğün Konya'daki kümbet kapısına yazılmadığına bakılırsa son günlerine iyice yakın dönemin ıstırabını yansıtıyor demektir. Herhalde, kendisinin Sivas'a gömülmesini İzzeddin Keykâvus sözlü olarak vasiyet etmiş olmalıdır. Bu konuda yazılı bir belge göremiyoruz. (Sultanın ölümü 13 Kasım 1220 Cuma. Vakfiyesi 1220)

Türbenin kasnak kesiminin, Konya'daki Sultanlar Kümbeti gibi ongen oluşu⁶ ayrı bir özelliğidir. Bu türde 3. bir yapıt (eser) yoktur. Anadolumuzda sırlı tuğla anlayış ve uygulanışındaki benzerlikler Büyük Selçuklularla ilişkinin 1219 larda ne denli güçlü olduğunu sergiliyor. Ayrıca kasnağın Azerbaycan ve İrandakilerle yakın ilişkisi gözden kaçmamalıdır.

5 Çetintaş, Sedat - Sivas Darüşifası. İ.Ü. Tıp Tarihi Enstitüsü. İstanbul 1953 Sayfa: 12 ve Ünver, Süheyl - Sivas Tıp Sitesi. Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fak. yayını 4. Sivas 1980. Sayfa: 11.

6 Arık, Oluş - Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri. Anatolia XI. 1967. Sayfa: 73 (Kasnak yanlışlıkla 12'gen olarak gösterilir.)

Eğitim ve sağlık yapılarında bir odanın (genellikle baş eyvanın yanındakilerin) türbe olarak plânlanması geleneği mimarimizde vardır. Galiba en erken örneği Kayseri'dekidir (1206). Bilindiği gibi Gevher Nesibe I. İzzeddin Keykâvus'un halasıdır (I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kızkardeşi). O da veremden yakınıyordu. 2. örnek Sivas'taki Şifahane olmalıdır. Bunu Divriği Melike Turhan Şifahanesi (1229) izliyecektir. Dikkat edilirse bundan sonraki örneklerde türbelerin genellikle şifahaneye değil, medreselere yerleştirildiğini görürüz. Konya Sırçalı (1242), Karatay (1251) Kayseri Sahabiye (1267) ve Avgunlu 13. yy. 2. yarısı), Sivas Sahip Ata Medresesi (1271) ve Buruciye (1271), Kırşehir Caca Bey (1272) ile Tokat Gök Medrese (1275?) gibi. Acaba bu, şifahaneye duyulan gereksinimin azalmasından mı ileri gelmektedir. Yoksa, Konya, Çankırı, Akşehir, Kastamonu, Sivas, Aksaray (Konya), Harput, Amasya, Erzincan, Adana'dakilerin çoğunun sadece isminin günümüze erişmiş olması mı bizi yanıltıyor?. Zaman zaman türbe kesiminin yapıya yapıştırıldığı örnekler de görülecektir. İsparta-Atabey Ertokuş (13. yy. 2. yarısı), Amasya Gök Medrese (1266-67) v.b.

Kayseri Gevher Nesibe'de türbe kesimi medrese bölümündedir. Poliklinikli kesim şifahane olmalıdır. Sivas'takinde türbe şifahanedir. Vakfiyesine göre bir Selçuklu medresesi var imiş. Ancak yapımızın çevresi tanımlanırken «Dört taraftan 1-Nizam Yağıbasan Tekkesi ile, 2-Selçuk Medresesi ile, 3-Sultan Bahçesi ile Mimar Bedrettin sınırı ile, Papaz Arakil sınırı ile ikinci Dölik ve Fırat sınırı ile, Bakkal Hüseyin sınırı ile, 4-Tokat Caddesi ile çevrilidir. Kapısı bu caddeye açılır.» denmektedir. Yapıların hangisinin hangi yönde olduğu belirtilmemektedir. Ancak şöyle bir yöntem izliyelim. Tokat caddesi giriş yüzünde olduğuna göre batı sınırimız kesindir. 1. nolu yönü güney olarak sayarsak burada sadece Nizam Yağıbasan Tekkesi vardır. Doğuda Selçuklu Medresesi ve kuzeyde diğer yapılar bulunmaktadır. Numaraları saat ibresi yönünde sıralarsak. 1 ile 3'ün yeri değişir ve Selçuklu Medresesi yine doğu yönde kalır. Acaba bu yapıyla bağlantı kurulabilmek için mi revak, koridor şeklinde doğu duvarına kadar (batıda da böyledir) uzatılmıştır? Bu durum kazıda bulduğumuz poliklinik veya servis koridorunda da böyledir. I. İzzeddin Keykâvus, şifahaneyi medresesi ile birlikte yap-

tırsaydı adı vakfiyesinde Selçuklu Medresesi olarak anılmazdı. Öyleyse doğu yöndeki bu yapıya şifahanesini sonradan ekletti ve birlikte kullanıldı veya bundan böyle orası tıp medresesi şeklinde kullanılmaya başlandı.

Vakfiyedeki numaralamayı güney-kuzey, doğu-batı olarak düşünelim. Güneye yine Nizam Yağıbasan Tekkesi, kuzeye Selçuklu Medresesi, doğuya yoğun yapılar dizisi ve batıya yol geliyor. Bunların içinde şifahaneyle kitle olarak en yakın boyutta olanı medrese olmalıdır. Oysa üst yapıya dikkat edilirse, revakların örtüsü, odalarından yüksektir. Yani kar ve yağmur için akıntı yönü güney ve kuzey dış duvarlardandır. Buralara yapılacak eş değerde bir yapı, bu kış gereksinimini engeller. Öyleyse daha alçak, ufak yapıların veya bahçelerin buraya gelmesi olasıdır. Nitekim güney yönde araştırmalarımızda yapışık herhangi bir⁸ temel izi göremedik.. Böylece, Selçuklu Medresesinin doğu yöne yerleşmesi en uygundur. Ancak hemen şunu da belirtelim ki, dış kaplamaların inceyonu olarak ve bu yönde de sürdürülmesi, medresemizin yapıma bitişik olmasını engeller. Zaten bir devir farkını da, zimminden de olsa kabul ediyor durumundayız. Öyleyse, doğu yöne uygun gördüğümüz ve şifahane-mizde önce var olduğunu sandığımız medrese yapıma bitişik değildi, diyebileceğiz. Böylece Kayseri Gevher Nesibe Şifahanesi ve Medresesindeki plân düzenlemesi burada yinelenmemiştir. Zaten orada da iki yapıdan birisinin, diğerine sonradan eklendiği bağlantılarından anlaşılmaktadır. Aynı kanıyı Divriği için de geçerli görürüz.

Yapının bir merkezden ısıtılması konusuna da değinmek istiyoruz. Bilindiği gibi hamamlarda külhan kesiminde ocağın üstü bakır kazanlıdır ve su deposunun altına, genellikle eksene getirilir. Alev suyu ısıtırken, ocağın ağzından esen soğuk hava ile döşemenin altındaki kanallara dağılarak uc noktadaki düşey bacalardan (tüteklik) dışarı çıkar. Bu tür yapıları restore etmiş ilgililer iyi bilirlerki, hamam döşemesi ayaklar üstüne alınır. Yani kapladığı plânın tümü aşağıda boştur. Böylece hava her yere dağılır ve kuşkusuz ilk uğradığı alan sıcaklık ve göbek taşı kesimidir. Kanalların kesiti soyunma kesimine kadar genellikle azalmaz, ancak hava giderek soğuduğu için ılıklığı, sıcaklıktan daha az ısıtır. Çifte hamamların, çok büyük yapılmadıkça tek ocaktan ısıtılması da güçleştigiinden

8 Dip not 2'deki yayın.

çift külhan uygulanır. Kuşkusuz yapılarımızın ısıtılması hamam derecesinde olmayacaktır. Ancak külhandan toprak içindeki kanallarla bitişğinde veya biraz uzağındaki diğer bir yapıyı ısıtmak için ne büyük ve sürekli bir enerji gerekliliği düşünülmelidir. Hele kanal yerine pöhrenk borular düşünülmesi çok daha olanaksızdır. Bu durumda şifahanenin, yakınındaki hamamdan ısıtıldığı kanısına kesinlikle katılmıyoruz. Şöyleki :

1— Restorasyon ve kazı süresinde yerde yatay kanal ve düşey baca görmedik. Girişin solunda yıkık kesimde toprak altından çıkardığımız kuzey-güney doğrultusundaki tek kanal yeni bulduğumuz koridorda kesilmekte ve ara duvardaki tek düşey pöhrenkle birleşmektedir.

2— Yapının, kuzeydeki hamamdan ısıtılabilmesi için bu yöndeki dış duvarında giriş kanallarının olması gerekir. Böyle bir kanalın (hiç yoksa 0.30x0.50 m. lik) içeride de dolaşması gerekir.

3— Burasının bir hastane olduğu ve temizlik ile tesisat bölümünün kendi içinde olması gerekeceği düşünülürse, yapıya dışarıda bir ısı merkezi aranmamalıdır. Bizce en uygun yer kuzeybatı köşedir. Oysa, burada da odalara dağılan kanal veya pöhrenk bulunmamıştır. Şifahanenin hastalar için kendi çapında ufacık bir hamamı veya banyo odası olmalıydı. Ancak buradan, çevresindeki bir-iki oda ısıtılabilir. Bu ise yapının ısıtılması anlamına gelmemelidir.

4— Şifahanenin kuzeybatı doğrultusunda kazıda bulunan hamam Osmanlı dönemine ait olup Tokat Caddesini kesmektedir. Bugün çalışmakta olan Buruciye Medresesine bitişik olan hamamdan da, yapımıza bağlantı yoktur. Özellikle kuzey duvarının temeli iyice açılıp yenilediğinde bu noktaya dikkat edilmiştir.

5— Eğer Şifahane, yakınındaki veya bitişigindeki bir hamamdan ısıtılıyor olsaydı çevre yapıları sayılırken, bunun da adı geçerdi. Bakkal Hüseyin'in, Papaz Arakil'in mülkünden daha mı önemsizdi? 1220'de düzenlenen vakfiye, 1222'de de tesbit edilirken gözden kaçmış olmaması gerekir. Bu nedenlerle -yukarıda belirttiğimiz gibi- çok odalı ve bu denli bir yapının dışındaki bir ısı merkezinden ısıtılabilirliğini düşünmek dahi istemiyoruz.

Tarihi yapılarımız tok görünümlü ve sağırdırlar. Hele üstünün toprak örtülü oluşu ısı kaybını çok aza indirir. Şifahanede kuzey odaları ortalama 3.50x6.00 m. kadar olup penceresizdirler. Dışa tek bağlantıları kapıları ile onun üstündeki küçük dehliz pencereleri-

dir. Baca olmadığı için içeride ateş yakılmaz. Zaten duvar ve tavanlarında da is yoktur. Öyleyse mangal kullanılmaktadır. Döşeme sıcak bir gereçten, tuğladandır. Isıyı çekici ve yansıtıcı (refrakter) dir. Yerlere halı, kilim ve özellikle post serilmektedir. Hırka ve cepkenler zaten yündendir. Kısacası yaygı ve giyim yünlü ürünlerdir. Kapı kanatlarının arkalarına (içeriye) herhalde kilim asılmaktadır. Böylece kış koşulları göğüslenebilmişti. Ancak şu da bir gerçek ki, havasız, ışıksız ve güneşsiz hücreler sağlıksız yaşamın nedenleridir. Veremin o dönemde ne denli yaygın olduğu konusunda acaba istatistikî bir bilgi varmıdır? Ünlü Selçuklu hanedanında bu hastalığın varlığı ve birçok kurbanı bulunuşu önemli bir çelişkidir, ancak gerçektir de. 13. yy. ortalarından sonra pencerenin mimarimize girişi, yaygınlaşması bu önemli sakıncayı gidermeye başlar. Hele Osmanlı döneminin simgesi haline gelen baca, her odada bir ocak ve en azından bir pencere bulunuşu hayat seviyesinin, Selçuklulara oranla ne denli yüksek olduğunu belgeler. Osmanlı hanedanında hastalıklı sultanlarla, Selçuklularını karşılaştıracak belgeler bulunursa sanırım ilginç sonuçlar çıkacaktır. Tıp tarihçilerinin dikkatine sunarız.

Yapıların, dışındaki bir merkezden ısıtıldığını vurgulamak için örnek gösterilen diğer eserlere gelince: İlgililerin bu konuda bildiklerini söylemeleri mimarlık tarihimiz için önemli bir görev olacaktır.

Yapıların kendi dışındaki bir merkezden ısıtıldığını vurgulamak için Sayın Süheyl Ünver bazı yapıları örnek olarak vermektedir. İlgili bölümü birlikte okuyalım⁹. «.....Amasya Darüşifası seneler önce ağır bir yer sarsıntısı geçirerek bir hayli zedelenince Vakıflar Genel Müdürlüğü, bunun Y. Mimar Ali Saim Ülgen'in projesine göre onarımını yaparak ayakta durmasını sağladı. Buna ne kadar sevinsek azdır. Şimdi rahmete kavuşan bu değerli mimarımız ve o zamanki yardımcısı Y. Mimar Yılmaz Önge ile Kayseri, Sivas, Tokat ve Amasya Darüşifalarını birlikte dolaştık. Amasya'dakini gezerken, burasının yanındaki hamamdan uzatılan sıcak hava künkleriyle ısıtıldığını, onarım sırasında gördüklerini söylemişlerdi. Tıpkı Afyonkarahisar Gedik Ahmet Pş. Hamamından Medresenin ısıtılma tertibatının Amasya'da da olduğunu söyleyerek açık bırakılmasını tembih ettikleri halde unutulurak üzerleri örtülen bu künkleri göstere-

9 Ünver, Süheyl. Aynı yayın Sayfa: 35.

mediklerine üzülmüşlerdi. » Sayın yazar Kayseri Gevher Nesibe Şifahanesi için de «Çevresi onarım için kamulaştırıldığında, esas kapının sol yanında, yer altından 3 kubbeli bir hamam çıktı. 1966 yılında Ulusal Verem Savaş Kongresi'ne çağrıldığımız zaman bizzat görmüştük. Kayseri Tıp Sitesi'nin bu hamamdan ısıtılabilceğine şüphemiz kalmadı.» demektedir.

Gerek Amasya ve gerekse Kayseri Darüşifaları Vakıflar Genel Müdürlüğüne onarılmıştı. Rahmetli olan kıymetli üstadımız Ali Saim Ülgen'den sonra görevi kıymetli arkadaşımız Yılmaz Önge aldı. Yılmaz Bey ile halef selef olduğumuz günlerde, Kayseri'deki onarımlarda zaman zaman ben de bulundum. Restorasyonu, Genel Müdürlüğümüz elemanlarından Sayın Erol Yurdakul fiilen yürütüyordu. Şifahanenin sol kanadında, sonradan Sivas Keykâvus Şifahanesinde kazıda bulduğum gibi bir koridor ve buna açılan ufak hücreler bulundu. Hiç birimiz ileri sürülen 3 kubbeli hamamdan haberdar değiliz. Sol köşede, kare plânlı olduğu için üstünün kubbeye örtülebileceğini düşündüğümüz ancak izlerini bulmadığımız için uygulayamadığımız bir oda vardır. Poliklinik olabileceğini sandığımız koridorlu oda kubbeleri kazıdan çıkarken hamam olarak yorumlanmış olmalıdır.

Afyon Gedik Ahmet Pş. Hamam, Medrese ve Camisinin yerleşme durumunu bilenler yapının bir merkezden ısıtılamıyacağını çok iyi bilirler. Çünkü birimler birbirine bitişik olmadığı gibi oldukça da aralıklı olarak durmaktadırlar.

Sayın Yılmaz Önge de, o günkü yapıların, dışındaki bir kaynaktan -kuşkusuz akla hamam gelmektedir- ısıtılamıyacağı kanısındalar ve bu konuda bir yazı veya bildiri bile düşündüklerini bildirdiler. Şüphe yok ki, ilgililerin bildiklerini belgelemelerinde yarar vardır.

Sonuç olarak Sivas Keykâvus Şifahanesi'nin ve örnek gösterilen diğer yapıların kendi dışında değil, içerideki bir kaynaktan bile ısıtıldıklarına ait elimizde herhangi bir belge yoktur. Yeni çalışmaların, konumuza açıklık getireceği umudunu taşımaktayız. 6.6.1980